

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNE RÖPÖRTAJ

HUKUK VE HAYAT DERGİSİ

SAYI :9 YIL :2010

HHD : Öncelikle sizi kısaca tanımak isteriz. Hasan Tahsin Fendoğlu kimdir?

1954, Elazığ doğumluyum. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldum. Dicle Üniversitesi'nde bir süre kaldım. Doktoramı İstanbul Hukuk Fakültesi'nde bitirdim. 2 yıla yakın Adalet Bakanlığı'nda Yüksek Müşavirlik görevinde bulundum. O yıllarda Adalet Bakanlığı'nı yakından tanıma fırsatım oldu. Böylece oradaki aksaklıkları, eksiklikleri de yerinde görme imkânı buldum.

HHD: Kendinizden bahsederken bu arada tespitlerinizden birkaçını da anlatır mısınız?

Hâkim ağırlıklı bir Adalet Bakanlığı var. Oysa hâkim ağırlı bir bakanlık imgesi dünyada yok. Bizde bu alanda çok farklı bir yapı var. Avukatların belki başkalarının da orada bir görev almaları sağlanabilmeli. Adalet bürokrasisinde örneğin avukatlar da olmalı. Avukatın adı yok gibi. Mesela İdari ve Mali İşler Daire Başkanı olmanın koşulu nedir? Birinci sınıf hâkim olup 3 yılda kıdem almak. Adalet bürokrasisinde İdari ve Mali İşler Daire Başkanlığı ile birinci sınıf hakim olmak arasındaki ilişki nedir? Yani mali ve iktisadi ilişkileri bilen bir insan, mesela avukat orada daire başkanı olabilmeli. Ama bu yok. Dolayısıyla Adalet Bakanlığı günümüz evrensel hukuk değerleri açısından yeniden biçimlendirilmeli.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunda kurul başkanlığı yaptım. Türkiye'deki tabiat ve kültür varlıklarının korunması konusu, Türkiye'nin önemli sorunlarından biridir. Üç yıl kadar da Başbakanımızın hukukla ilgili danışmanlığını yaptım.

“Hukukçu” yum, diyebilmek bir hukukçu için çok zordur. Hukuk Fakültesi ikinci sınıfa geçen bir öğrenci genellikle hukukçu olduğunu düşünür. Ama yaşadıkça hukukçu olmanın daha zor olduğunu görüyor insan. Çünkü hukukçu hakka, hukuka riayet eden, adaleti seven ve bunun gerçekleşmesi için gayret gösteren insandır. Biz bunu yapmaya çalışıyoruz ama ne kadarını başarıyoruz? Bunun kararını bizim dışımızdaki insanların vermesi gerekir. Onun için zor bir alan. Hukuk, adalet insanın var oluşundan günümüze kadar gelen ideal kavramlardır. Beş yıldır bürokrasi içerisindeyim. Bir yıldır RTÜK' deyim. Daha önce üç yıla yakın bir süre Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı yaptım. Dolayısıyla ülkemizde insan haklarının daha iyi seviyeye ulaştırılması için büyük gayret gösterdim. Ülkemizde bir insan hakları raporunun olmadığını görerek ilk kez 2007 yılında ülkemizin insan hakları raporunu hazırladık. Bu çalışma Türkiye'nin ilk insan hakları raporu oldu. Bu rapor şöyle gerçekleşti: Başkanı Vali olan İl İnsan Hakları Kurullarımız var. Bütün illerden rapor istedik. Valiler kendi illerindeki her ilçenin kaymakamından rapor istediler. Bütün illerin raporları yaklaşık 2000 sayfa oldu. Ayrıca Kurumların da görüşünü aldık. Raporları özetleyip 50 sayfalık rapor haline getirdik ve insan hakları ile ilgili olarak nerede olduğumuzu, olmamız gereken durumu

gördük. Dışişleri, İçişleri, Kültür ve Turizm, Adalet Bakanlığı, Polis, Jandarma ve diğer ilgili bakanlıklardan konuyla ilgili bilgiler istedik. Aynı yöntemle 2008 yılı insan hakları raporu hazırladık. Bundan sonra ben RTÜK'e geldim. Bu arada İşkence ve Kötü Muamelenin Etkileri dahil dört ayrı kamu raporu daha hazırladık. Kayıp çocuklar raporu, töre ve namus cinayetleri raporu hazırladık. Bunları İngilizce olarak da yayınladık. Bu çalışmalar Türkiye'de çok olumlu tepkiler aldı; ayrıca yurtdışında daha çok ilgi gördü. AİHM'ye, Avrupa Konseyi'ne gittiğimizde "Töre ve Namus Cinayetleri" başlıklı raporumuzun kapağının duvara asıldığını gördüm. Ama Türkiye'de insan hakları ile ilgili çalışmalara gereken ilgi gösterilmiyor. Hatta özel sektör ve özel birimler de konuya fazla duyarlı değil. Yaptığımız bütün bu çalışmalar ülkemiz için, insanlık için çok faydalı oldu.

Sayın Fendoğlu, tarihi sürecimizde ilk anayasal düzenlemeler nasıl başlamıştır, düzenlemelerde hangi felsefeler etkili olmuştur?

İlk anayasamızın 1876 Anayasası olduğu bilinir; ama aslında bundan önce de bir anayasa vardı. Bu, Fatih Sultan Mehmet'in Teşkilat Kanunnamesi'dir. Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kurucusudur ve hazırladığı Teşkilat Kanunnamesi bu konuda uzun bir süre Anayasa olmuştur. Bizde kodifikasyon(gelişmeye yönelik yenileşme) Tanzimatla beraber başlamış deniliyor. O da batılı anlamda bir anayasa için doğru olabilir, ama gerçek anlamda bu böyle değil. Yani bizde anayasa sayılabilecek ya da onun görevini yapacak kanunlar var. 1808 Senedi İttifak sayılabilir. Tanzimat Fermanı sayılabilir. Bunlar padişahı biraz daha sınırlayan metinlerdir. Ama anayasal süreç modern anlamda 1876 Anayasası ile başlıyor. Fakat 1876 Anayasası'nın ömrü fazla uzun olmamış. 1909'da bir anayasa değişikliği olmuştur. 1909'un önemi şu: Parlamentarizmi ilk defa Türkiye'ye getiren 1909 Kanuni Esasi tadilidir. Aslında parlamentarizm şu anda Türkiye'ye hakim olan bir kavramdır. Yani şu anda bizim sistemimiz parlamentarizmdir. İki başlı, parlamentolu bir sistemdir. Fakat 1909'dan sonra parlamento çalışmadı.1. Dünya savaşı oldu. vs. uygulanamadı. Daha sonra 1921 Anayasası var. Savaş şartlarında yapılan bir anayasadır ve dolayısıyla çok kısa meclis hükümeti sistemini içeren Teşkilat-ı Esasiedir orijinal adıyla. Daha sonra 1924 Anayasası var. 1961 yılına kadar devam etmiş. 1960'dan sonra Türkiye'de yeni bir sistem başlamıştır. Artık egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, deniliyor fakat bunun yanında 1960'la beraber kurumlara büyük önem veriliyor. Aslında Adnan Menderes'in 10 yıllık yönetimine karşı tepki olarak ortaya konulan bir şey, yani hangi hükümet, hangi meclis gelirse gelsin çok fazla etkili olmasın, kurumlar etkili olsun anlamında bu bir milattır. 1960'la beraber kurumların devlet idaresinde etkin olduğu yeni bir modeldir. Türkiye'de egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ancak meclis, anayasaya bağlı kalarak millet egemenliğini, kurumlar aracılığıyla yerine getirir. 1960'dan beri Türkiye bu şekilde idare edilmeye devam etmiştir. Bu anayasa Türkiye'de 10 yıl olduğu gibi kaldı. 1971'de yeni değişiklikler yapıldı. Kısıtlamalar oldu. Mesela TRT nin özerkliği gitti. Askerin, Sayıştay denetimine tabi olmaması gibi birtakım temel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığını görüyoruz. 1982 ile beraber bu daha da güçlendi. Yani temel hak ve özgürlükler daha da kısıtlandı. Böylelikle düğüm üstüne düğüm atıldı. Devlet ağırlıklı bir sistem oluşturuldu. 1971 ile başlayan sistem aslında 12 Mart 1982 Anayasası ile mevcut anayasal sistem devam etti. 1982 sistemi, 1960'tan gelen kurumların egemenliğini sürdürmüştür. Dünyada genel anlamda büyük bir değişim ve gelişim oldu. Türkiye bunlardan bihaber oldu: Yeni bir evrensel hukuk anlayışı doğdu ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hazırlandı, 1 Ocak 1954'ten sonra yürürlüğe giren Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesi yapıldı. Türkiye genelde bunlara uzak kaldı. Mesela 1954'ten itibaren hakimlerimiz AİHS'ni uygulamaları gerekiyordu aslında. Doğrudan kanun hükmündedir. Yani AİHS kanundur. Bir hakimin doğrudan uygulayacağı kanundur bu. Ama bu uygulanmadı. Anayasa Mahkemesi de uygulamadı. Anayasa Mahkemesi evrensel kuralları ikinci derece olarak uyguladı. Yani doğrudan bir norm değil, indirek bir norm olarak aldı. Bu yalnız Anayasa Mahkemesi'nin aldığı bir durum değildi. Yargıtay'da da böyle oldu, Sayıştay'da da böyle oldu. Bütün diğer yüksek mahkemelerin kararlarına baktığımız zaman evrensel hukuk ile bazen referans yapıldığını görüyoruz. Kısaca, Türkiye'nin evrensel hukuk ile buluşması zaman aldı. 7 Mayıs 2004'te anayasanın 90. maddesi değiştirildi. Bununla da bir Uluslararası İnsan Hakları Metni ile Türkiye'deki bir kanun çatıştırsa Uluslararası İnsan Hakları Metni üstün tutulur, diye Anayasa'ya nihayet böyle bir norm konuldu. Çünkü ondan önce akademisyenler, kendi aralarında bölünmüşlerdi. Uluslararası İnsan Hakları Metni, AİHS; anayasanın üzerinde, diyenler vardı. Eşdeğerde, diyenler vardı. Anayasanın altında, diyenler vardı. Kanuna eşdeğer diyenler vardı. Kanunların altında, diyenler vardı. Hukukçular bölünmüşlerdi. Bu değişiklikte tartışmalar sona erdi. Şimdi yine tartışmalar oluyor Anayasa Mahkemesi'nde. Bu AYM' deki tartışmaları nasıl okumak lazım? Ne yapılacak? Meclisteki tartışmalara baktığımız zaman HSYK ile AYM üzerinde tartışmalar yoğunlaşıyor. Diğer maddeler üzerinde fazla bir ihtilaf da yok zaten.

HHD : 1982 Anayasasına hakim bir ideoloji, bir temel felsefe var mıdır? Biraz önce 1961 Anayasa ile 1982 Anayasasını kıyasladınız. Temel felsefelerine bakıldığında ikisi arasında bir fark var mıdır?

İkisinin aynı olduğu taraf, egemenliğin kurumlar aracılığı ile kullanılacağıdır. Aralarındaki aynılık veya benzerlik budur, fark ise 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükler, 82 Anayasası kadar baskı uygulamıyor. Yani birey hak ve özgürlüklerine bu ilk 10 yıllık dönemde daha fazla hak tanınıyor. "Hakkın özü" kavramını getiriyor. 82 Anayasası bireysel hak ve özgürlüklere, daha kapalı ve devletçi bir ideoloji ile yaklaşıyor. "Devlet kutsal" dır. Oysa bu yeni kutsal devlet kavramı dünyada yok. Dünyanın çağdaş ülkelerinde 30 kadar işleyen demokrasi sahibi ülke var. Bu çağdaş demokratik ülkelere baktığımız zaman onların hiçbirinde bu tür şeyler yok ve bu nedenle çıkartıldı anayasalardan. Devletin kutsallığını değil, ferdin, bireyin kutsallığını söylüyor dünya şu anda. Zaten devlet bu insanlardan oluşuyor ve onun için de devlete ayrı bir kutsallık atfetmenin uygun olmayacağını dünya kabul ediyor. Biz daha sonraları buna geldik. Hakim ideoloji odur. Bir de 1961 ve 1982 Anayasa'sını asker yapıyor. Ben yapım süreçlerine girmek istemiyorum. Yani 1982 Anayasasını Danışma Meclisi yaptı. "Danışma" adı üzerinde zaten. Bunların yaptıkları daha sonra Milli Güvenlik Kurulu'nda görüşüldü ve kurul tarafından kabul edildi. Dolayısıyla 1982 anayasasını Yasama Meclisi yerine Milli Güvenlik Konseyi (daha sonra Kurula dönüştü) yaptığı için 1982 anayasası devletçi ve ideolojik bir Anayasadır.

HHD : Sizde Anayasalarda ideolojinin varlığı gerekiyor mu?

Anayasaların ideolojisi olmaz. İdeolojisi olduğu zaman, o ideolojiye inanmayan insanların Anayasaya itaati ve sadakati içten olmaz. Bunun için Anayasalar, konsensüs ile yapılır. Yani insanların mutabakatı ile. Bu nedenle Türkiye'de belli bir sınıf, anayasa yapıyor. Böyle olmaz. Milletın bütün katmanları ile mutabakatla yapılması gerekir. Şu ana kadar Anayasa 17 kez değişti. Fakat Anayasa'yı beğenen çok fazla kişi yok.

HHD : Askeri mahkemelerle ilgili bir değişiklik yapıldı. Orada da mesela asker kişilerin askerlik hizmeti ile ya da askere karşı işledikleri suçlardan dolayı, askeri mahkemelerde yargılama yapılıyor. Fakat devletin güvenliğine, anayasal düzene ve düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar herhalde adliye mahkemelerinde görülür demekle, devletin kutsallığına atıfta mı bulunuyor?

Türkiye’de bir askeri vesayet rejimi vardır. Aslında iki tane vesayet var: Sistem kurulurken bir askeri vesayet bir de yargı vesayeti kurulmuş. Tabi bu peyder pey değişiyor. Tedricen değişiyor. Ancak bu iki vesayet olmaması gerekiyor. Demokratik bir ülkede ne askeri bir vesayet olur ne de yargı vesayeti olur.

HHD : Anayasa değişikliği çok tartışıldı. Sizce Anayasa değişikliği neden bu kadar tartışıldı ve tartışılmaktadır?

Yirmi sene öncesinden beri bu konuda yazılan çok sayıda makale vardır. “Türkiye’nin Değişmeyen Konusu Anayasa Değişikliği” bu başlıkta da çok makale görürsünüz. Yani bu 1960’tan beri böyledir. Çünkü Türkiye ideal anayasa’sını bulamadı. İdeal bir anayasa ne demek? Toplumsal mutabakat ile yapılmış bir anayasa demek. Buna göre yapılmadığında insanlar değişiklik istiyor. “Şurası değişse burası değişse” diye. Bir böyle yaklaşmak mümkün, bir de Anayasa değişikliklerini mucize gibi görmemek lazım. Bu çok abartılıyor bazılarımızca. Bunu yapmamak lazım. Anayasa değişiklikleri önemli. Türkiye Kıta Avrupası Hukukuna tabi bir ülkedir. Mesela Anglo Sakson ülkeleri hukuk ailesine tabi değiliz. İngiltere’de bir Anayasa yok, öyle bir gelenek yok. Fakat biz, Kıta Avrupası ve 1876’dan beri modern anlamda yazılı anayasalarla yönetiliyoruz. Anayasa değişiklikleri çok önemlidir. Anayasayı değiştirmek de zordur. Çünkü katı bir anayasa sistemi var bizde. İşte bu nedenle de ya çoğunluğu sağlamış olan bir hükümet veya koalisyonlar anayasayı yapmaktalar.

HHD : Anayasa değişiklik çalışmalarında sivil toplum örgütlerinin, muhalefetin katılımının olmadığı yönünde itirazlar var. Bu iddialarla ilgili ne düşünüyorsunuz? Anayasa değişikliğinin sosyal tabanı var mıdır?

Aslında Türkiye’de STK olarak zayıf olduğumuzu kabul etmemiz lazım. 80.000 kadar dernek ve vakfımız var. Bunların bir kısmı hukuk ile bağlantılı. Fakat bunları da yeterli görmemek lazım ve güçlendirmek gerek. Bu nasıl güçlendirilebilir? Her kesime bir takım görevler düşüyor, devlete de, bireylere de... Mesela mahkeme kararlarını takip eden dernekler, vakıflar var çağdaş ülkelerde, bizde bu tür dernekler yok. Anayasa Mahkemesinin kararlarını, Yargıtayın, Danıştayın, yerel mahkemelerin kararlarını takip eden dernekler var mesela, bunları özel olarak izliyorlar, bakıyorlar ve gerektiğinde demeç veriyorlar, medya üzerinde etkileri var bunların. Türkiye’de bu konuda çalışmalar var. Dernekler yasası değiştirdi biliyorsunuz. Dernek müdürleri illerde sivil kişiler oldu. Daha evvel Emniyet bakıyordu. Bazı gelişmeler oldu ama daha da fazla gelişmesi lazım. İşte Avrupa Birliği süresince bu tür gelişmeler olduğunu görüyoruz. Daha fazla çalışma olması lazım. Bir de şu var: mesela barolar sivil toplum kuruluşu değildir, sendikalar değildir. Çünkü buralarda gönüllü aidat verilmiyor. İnsan hakları mahkemesi içtihatlarına göre gönüllü olarak aidat verenler sivil toplum kuruluşudur. Gerçek sivil toplum kuruluşlarının önemi, diğer meslek kuruluşlarına göre aslında daha da ağır. Türkiye bunu yeterince değerlendiriyor mu? Bunu sormak lazım.

HHD : Hocam anayasa değişikliği tartişmalarında kurucu bir meclisin ancak yeni bir anayasa yapabileceği iddia edildi, kurucu meclis konusundaki gürüşlerinizi alabilir miyiz? Kurucu meclisi nedir, nasıl oluşur ülkemizde?

Bu konuda iki kavram var. Bir asli kurucu iktidar, bir de tali kurucu iktidar. Asli kurucu iktidar anayasa yapan irade demektir. Tali kurucu iktidar da anayasa değişikliklerini yapan iktidar demektir. Mesela bizdeki bir örnek, 1961 Anayasası için kurucu meclis teşkil edildi. Kurucu meclise gelenler nereden geldi ve özgür iradeyle seçilerek mi geldiler? İkincisi 1982 Anayasasında Danışma Kurulu oluşturuldu. Danışma Kuruluna seçilenler gerçekten tam özgür iradeyle halkın istediği, seçtiği insanlar mıydı? Diyelim Kars'tan gelen temsilci, bunu kim seçti?

HHD : Şöyle bir ayrım yapıyor hocam yani 60 ve 80'deki Anayasayı yapan konsey, kurucu meclisten öte kurucu iktidar olarak adlandırılıyor. Yani kurucu meclis daha farklı değerlendiriliyor.

Değişik gürüşler söylenebilir kurucu meclislerin oluşumunda ama önemli olan bunun halka dayalı olmasıdır, yani kurucu meclislerin halka dayalı olması gerekir. Önemli olan budur. Şimdi bizde bu tür iddiaları ileri sürenler genelde her darbeden sonra bunların oluştuğunu biliyorlar ve adeta askeri darbelerin sonunda kurucu meclislerin olmasına cevaz veriyorlar. Gerek 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, gerekse 12 Eylül 1980 darbesinden sonra oluşturulan kurucu meclise cevaz veriyorlar ama halkın iradesiyle seçilmiş olan meclise cevaz vermek istemiyorlar. Yani burada bir art niyet var. Darbe olmadığı zaman olmaz demek doğru değil o zaman yani anayasaların değişmesi için, kurucu meclislerin oluşması için illa da bir darbenin mi gelmesi gerek?

HHD : Anayasa değişikliği ne ölçüde 1982 Anayasasını sivilleştirmiştir? 17 değişiklikten bahsediyorsunuz. Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmezse veya referandumdan geçerse gönül rahathęıyla 1982 Anayasası sivilleşmiştir diyebilir miyiz?

Yapılan değişikliklerin dışında anayasada değişmesi gereken bir takım noktalar var. Yani hukuk devletine ilişkin olarak anayasada değişmesi gerekenler var, insan haklarına yönelik olanlar var. Yani tam olarak sivilleşmiş olduğunu söylemek mümkün değil. Bu nedenle tam bir yeni anayasa yapılması gerekir. Darbe anayasası olmayan sivil bir anayasa... Kısa bir anayasa olmalı, özlü bir anayasa olmalı. Çağdaş ülkelerin anayasalarıyla bağlantılı olmalı. Aslında gönül ister ki Amerika Anayasası gibi 250 yıllık istikrarlı anayasamız olsun. 1787 Amerika Anayasası aynen devam ediyor. Bunun için de bu tür kısa bir anayasa yapmanız gerekir. Bir orman köylüsünü veya çiftçileri koruma, kooperatifçiği koruma, bu tür şeylerin olmaması gerekir. Teferruattan uzak bir anayasa yaparsak uzun ömürlü olur anayasa.

HHD : Hocam ne oldu da değişiklik gündemde yokken birden değişiklik kararı alındı? Yani anayasada kısmi değişiklik gündemde yoktu, daha çok yeni bir anayasa gündemdeydi neden yeni bir anayasa değil de anayasa değişikliği? Bunu Ergenekon davası çerçevesinde dönen HSYK tartişmaları mı ateşledi acaba?

Burada HSYK konusuna girelim artık. Öyle veya böyle söz oraya geliyor. Şimdi tam bir anayasa çalışması Türkiye'nin gündemindeydi ve bu olacaktı ancak aniden bir erken doğum

oldu. Türkiye’de Anayasanın 10.ve 40. maddeleri değiştirildi ve başörtüsü ile ilgili bir değişiklik yapıldı. Anayasa Mahkemesine iş götürüldü. Anayasa Mahkemesi de Anayasanın ikinci maddesine dayanarak hukuk devletine aykırı olduğunu söyledi ve bunları iptal etti. Hükümetin böyle bir anayasa değişikliği yapamayacağı anlamına gelen cümleler sarf etti. Böyle olunca meclis kendisini geriye doğru çekti. Yeni bir şey yaparsak Anayasa Mahkemesinin de pozisyonu belli. Dolayısıyla yine aynı şey olacak. Herhalde bunun için tam bir sivil anayasa yapamadık. Kısmi anayasa değişikliği yapılması nereden çıktı dersenez, bu hem Türkiye’nin iç bünyesinden hem de Avrupa Birliğine uyumdan çıktı. Mesela ombudsmanlık... Türkiye’de 2006’da çıkarıldı, Eylül ayında. Çıkarılan bu kanuna karşı dava açıldı. O zamanki ana muhalefet partisi lideri ve Sayın Cumhurbaşkanı SEZER tarafından dava açıldı. Bu davaların sonucunda da yürürlüğü durdurma kararı çıktı. Anayasa Mahkemesinde ombudsmanlığı kuran geçici birinci madde iptal edildi ve daha sonra 2008’in Aralık ayında, esas açısından da kanunun tümünü iptal etti. Gerekçe şuydu: Anayasada bir metin yok. Anayasada bir cümlelik bile ombudsmanlık ile ilgili bir şey geçmediği için sen bunu yapamazsın, dedi. Dolayısıyla şimdi anayasada Kamu Denetçilik Kurumu hakkında birkaç cümle lazım. Yoksa kanun çıkaramıyorsunuz. Şimdi ombudsmanda Avrupa Birliğine giriş için klişe kriterlerden biri. Peki Avrupa Birliğine giriş için mi önemli? O da değil aslında. Ombudsmanlık halkın avukatlığı bir anlamda. İlk olarak 1809 yılında İsveç Anayasasına girdi. Daha sonra İskandinav ülkelerine yayıldı. Günümüzde her tarafa yayılmış durumda. Kıta Avrupası, Japonya, güney Asya. Hatta birçok Arap ülkesinde bile var. Hepsini bizzat gittim, gördüm bunların. Ama bizde yok. Anayasa mahkemesine takıldı. Aslında Anayasa Mahkemesi’nin bu kararını eleştiriyorum. Ombudsmanlık kurumunun illaki anayasada olması gerekmezdi. Ülkelerin bir kısmı, hiç anayasa olmadığı halde kamuda ombudsmanlık kurmuş. Anayasada olması elbette çok güzel bir şey. Daha da iyi, daha da teminatlı olur. Ama ombudsmanlık bence kurulmalıydı Türkiye’de. Başka mesela, çocuk hakları ile ilgili anayasa değişikliği metninde madde var, sonra kadın hakları konusunda pozitif ayrımı getiriyor mesela. Yani anayasa değişikliklerinin çoğunluğu insan haklarıyla bağlantılıdır. Tartışılan iki madde görüyorsunuz. Birisi HSYK, diğeri Anayasa Mahkemesi. Şimdi bunların değiştirilmesi gerekir. Her ikisinin de... Niye değiştirilmeli? Bunlar bir kere çok önemli. Ama Türkiye’nin evrensel demokrasiye uyması lazım. Evrensel demokrasiye uymak demek, temsililik demektir. Halka dayalı olmaktır. Şimdi burada al gülüm ver gülüm süreci yaşanıyor. HSYK, Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşuyor. Yargıtay ve Danıştay üyelerini, HSYK tayin ediyor. Dolayısıyla onlar bunları, bunlar onları seçiyor. Halka dayalı olma kavramı burada yok. Hakimin de adı yok .Az önce dedim ya; avukatın adı yok diye. HSYK sisteminde, hakimin de adı yok. Niye hakimin adı yok. Hâkim ve Savcı sayımız 13 bin civarındadır. Türkiye’deki hâkimler ve savcılar yeterince özgür değil. Özgürce karar veremiyorlar. Şu andaki sistem 2802 sayılı Kanun, Teftiş Mekanizması, hakimin sosyal olmasını da önüyor ve HSYK bir hakim hakkında iki kez yer değişimi cezası verirse hakim ihraç ediliyor. İhraç edilince avukatlık bile yapamıyor artık. Bu ne biçim bir şeydir, çok ağırdır. Yani bu bir hukukçu için idam anlamına gelecek bir kavram. Mesela Sarıkaya örneği öyle. İddianame yazmışsın, iddianame hoşuma gitmedi arkadaş, ben senin hukuk hayatına son verdim. Sen nasıl son veriyorsun? Yani halka dayalı olma yok. HSYK’yı kim seçiyor. Mesela Amerika eyaletleri zannediyorum 39 eyalette hâkimler seçimle iş başına geliyor. Bizim de tarihimizde bunlar zaman içinde olmuş. Mesela Hz. Ömer döneminde hâkimler seçimle iş başına gelmiştir. Çoğu yerde öyle. HSYK’da benim gördüğüm

en önemli problem temsiliği yok, halka dayalı olmak yok. Demokrasi halka dayalı olmak demektir. Türk milleti adına karar verebiliyor. Anayasanın 8. Maddesine göre yargı Türk milleti adına karar verir der. Gerçekten böyle olmalı ve burada yine jüri sistemi tartışılması gerekebilir. Jüri ağır ceza davalarında karar versin. Halktan seçilen 10-15 kişilik jüri olsun; halk seçsin bunları ve halk karar versin suçlu mu, suçsuz mu? Yine hâkim teknik olarak kaç yıl olacak, hafifletici nedenler var mı, ona baksın. Bu bizim tarihimizde de var. Amerika'da uygulanıyor bu jüri sistemi. Amerika'nın bizden esinlenmiş olduğuna dair iddialar da var. Yani olabildiğince halka dayalı olmak lazım. Bırakalım halk karar versin. Yani bu hukuk dediğimiz şey, birilerimizin, belirli bir sınıfın içersinde saklı bir şey olmamalı. Özellikle üst düzey yargı, yargı bürokrasisi öyle. Çünkü brifingli hukuk dönemlerini biz gördük. Burda hakimler, Yargıtay hakimleri askeri kışlada götürüldüler ve kışlada bunlara ne yapacakları talimatı verildi. Yargı hani bağımsız ve tarafsızdı... Yargı devletten değil ancak adaletten taraf olabilir. Çünkü devletle birey çarpıştığı zaman sen hakkı bulacaksın. Bir tarafta savcı var, bir tarafta avukat var. Sen avukatın veya savcının dediğini yapmayacaksın. Sen adaleti bulacaksın. Yani hâkimlik böyle bir şey. Ne avukatın dediğini yap, ne savcının dediğini yap. Zaten ikisi de eşdeğer olması gerekiyor. Bu da doğru bir şey değildir. Savcıların hakimlerle duruşma salonuna aynı kapıdan girmemeleri gerekir. Müzakerelerde savcının olmaması gerekir mesela, bunlar önemli. Yani adalete uygun bir kararın verilmesi açısından HSYK'nın ve Anayasa Mahkemesi'nin halka dayalı olması lazım. Akademisyenlerin olmasında büyük fayda var. Değişik birikimi olan insanların girmesinde büyük fayda var.

HHD : Avukatların girmesinde?

Avukatların girmesinde büyük fayda var tabi ki. Ben de avukatlık yaptım on yıl kadar. Avukatın özelliği şu: şimdi hâkim belirli bir alanda çalışır. Örneğin sulh ceza hakimidir, asliye hukuk hakimidir, asliye cezadır, kadastrodur. Ceza davalarında dairelere bölünen Yargıtay üyelikleri vardır. Ama şimdi hakim hukukun belirli bir alanı üzerinde çalışır. Ama avukat daha fazla alanı görür. Bir de doğrudan halkla iç içedir avukat. Dolayısıyla avukatın bir özelliği var. Hakim, dava açtıktan sonraki insanların yüzünü görebiliyor. Ama bir avukat dava açılıncaya kadarki o aşamaları da yaşamış oluyor. Birçok konuda daha tecrübeli, birikimi olan insanlar vardır. Ve bu nedenle biliyorsunuz İngiltere'de kırk yaşına gelmeden hakim olunmaz ve belirli bir süre avukatlık yapmayanlar da hakimliğe alınmıyor. İlla şu kadar yıl avukatlık yapacaksın ki hakim olabilesin.

HHD : Peki, bu HSYK ile ilgili düzenlemeye biz olgun bir düzenlemedir diyebilir miyiz?

Daha iyisi olması lazım. Tam olarak olgun demek mümkün değil. Kanunun çıkmasını bekleyelim.

HHD : Ne gibi eksiklikler vardır?

Mesela meslekten atılan hakimlere, daha fazla yargı yolu getirilmeliydi. Şu anda biliyorsunuz yargı yolu kapalı. Zannediyorum Portekiz'de de, HSYK'ya benzer bir kurum var. Fakat orada müzakereler, tartışmalar internette yayınlanıyor. Bir karar alıyor bir hakim hakkında, bir uyarma verilecek diyelim. Müzakereler, tartışmalar yayınlanıyor. Biz ondan vazgeçtik de, kararlar yayınlansın diyoruz hiç değilse. Yargıya da başvurulabilmesi gerekir. İki kez yer değiştirme cezası alınca ihraç. Üçüncü verilen ceza otomatik olarak ihraç. Artık hiçbir şey yapamıyor. Şimdi Yargılama hukuku

kuralları getirilmeli. Mesela diyelim ben hakimim, bana bir ceza verecek, maaş kesme cezası verecek. Ben dosyamı inceleyebilmeliyim. Yani yargılama hukuku kuralları esas olursa burada ben dosyamı incelerim. Ben dosyamı inceleyemiyorum. Hakimlerimiz daha özgür olabilmeli. İngiltere'deki kadar özgürlük istemiyoruz. Yani biliyorsunuz orda çek veriyorlar. Hedefi şudur: Türk yargısı dünyaya model olsun. Yani her alanda dünyayla yarışıyoruz. Dünyayla yarışan gençlerimiz var. Türk yargısı da dünyayla yarışsın ve dünyaya örnek model bir yargı olsun. Türk yargısının hedefi bu olmalı. Bunun içinde evrensel hukukla bizim buluşmamız gerekiyor. Her alanda... Diğer alanlarda buluşuyoruz da hukuk açısından bunu henüz başaramadık. Oysa geçmişte bunu başarmışız. Mesela batılı bir yazar diyor ki, Osmanlıda mahkemeye gittim. Orda en ağır davalarda bile üç beş günde karar veriliyordu. Ve geceleri de yargılama yapılıyordu. Geceleri de, tatil tanımıyorlardı. Yani yargılama bitinceye kadar devam ediyordu. Bir başka Avrupalı seyyah, yine ünlü biri şunu söylüyor. Osmanlı üç yüz sene önce yıkılacaktı aslında. Osmanlı'nın yıkılışını üç yüz sene geciktiren yargıdır. Yani yargıyı bazılarımız belki küçük görüyoruz ama öyle değil. Adalet mülkün temelidir. Adalet devletin temelidir. Hakikaten temelidir. Temelidir ve devletin ömrünün uzun olması, daha iyi yaşaması, daha mutlu refah yaşaması yargıyla mümkündür.

HHD : 1982 Anayasasında tam anlamıyla tanımlanmamış kamu düzeni, kamu yararı, laiklik gibi bir dolu kavrama rastlamaktayız. Bu kavramları herkes kendi ideolojisine göre yorumluyor. Sizce bu konuda bir çalışma yapılmalı mıydı?

Bu anayasanın 13., 14. ve 15. maddeleriyle ilgili. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması daha ziyade orda var. Bu tür kavramlarla biz insan haklarını daraltıyoruz, sınırlandırıyoruz bunları. Hakları sınırlamanın bir tanımı olmalı. Bunların ne anlama geldiği biraz daha açık bir şekilde, belirgin bir şekilde olmalı. Şu önemli: önüne gelen birisi rastgele hak ve özgürlükleri sınırlamamalı; çünkü bizde yazılı hukuk önemli. Tabii bir de tatbikata da girmek lazım. Türkiye'de uygulama ile ilgilide büyük sorunlar var. Anayasa Mahkemesi çok daha özgürlükçü yorumlayabilir Anayasayı. Bunu unutmamak lazım. Çok geniş birtakım kavramlar var. Bunları yerinde kullanmak lazım, tabii bunların tanımlarına tek tek anayasada yer vermek mümkün değil. Mesela hukuk devletinin ismi geçecektir. Ancak hukuk devleti nedir? Bunu biz yazamayız. Sosyal Devlet nedir? Bunlar içtihatlarla, yargı kararları ile açıklığa kavuşturulmalı, tanımları yapılmalıdır.

HHD : Türkiye'de Hukuk eğitimini nasıl görüyorsunuz?

Türkiye'de Hukuk Fakültelerinin düzeltilmesi lazım. Hukuk fakültelerinde eğitim son derece önemli. Yani derslerin iyi verilmesi lazım. Şimdi 60'ın üzerinde hukuk fakültesi var. Mesela işkence ve kötü muamelenin önlenmesi konusu, örnek olaylar pratik çalışmaların fazla yapılması lazım. Soruşturma kolluğa bırakılmamalı. Bir de adalet duygusunun tam olarak verilmesi

lazım. Uygulama son derece önemli, eğitim son derece önemli. Yani kişinin idealist olması lazım.

HHD : Türk yargısında çeşitlilik söz konusu. Yargının bu kadar ayrık olması hukuk devleti ilkesi ile ne oranda bağdaşır?

Şimdi yargının bu kadar bölük pörçük olması, Türkiye'ye özgü bir model. Dünyadaki çağdaş ve demokratik ülkelerde, yargının bu kadar parçalara bölündüğü görülmemiştir. Dolayısıyla yargının olabildiğince bir arada olması gerekir. Mesela Danıştay, Askeri Danıştay (Askeri Yüksek İdare Mahkemesi), Yargıtay, Askeri Yargıtay. Yaptığı işler birbirinin aynı. Bir de tabii askerlerin kendilerine ayırdığı mahfuz alan var. Halbuki yargı tektir. Askeri yerde de yine insanlar var. Üzerindeki elbise askeri olabilir. Askeri cezayı da okuyoruz biz seçmeli ders olarak hukuk fakültelerinde. Zaten Askeri Ceza Kanunu da sık sık Türk Ceza Kanununa atıfta bulunuyor. 353 Sayılı Askeri Yargılama Usulü Kanunu var. O da CMK'ya atıfta bulunuyor. Dolayısıyla büyük bir benzerlik var. Ayrı olmalarının mantığı olamaz. Doğru değildir.

HHD : Bunun sebebi nedir? Yargının birbirine güvensizliği midir?

Bu askeri vesayet rejimi ile bağlantılı. Şimdi Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği Türk gençliğidir, Türk insanıdır. 72 milyon dolayısıyla belli bir sınıf değil. Cumhuriyeti herkes korumak ve kollamak durumundadır. Hepimize düşen bir görevdir bu. Dolayısıyla mahfuz alanı ayırmak doğru değildir. Yargıda da böyle. Bir de dosyalar gidip geliyor, sivil yargı mı askeri yargı mı derken dosyalarının zaman aşımına uğraması söz konusu olabiliyor. Hak yerini bulamayabiliyor. Bu durumda uyuşmazlık mahkemesine gidiyor. Mercii tayini için orası karar verecek. Yani mahkemelerin fazla olması Türkiye'deki en büyük problemlerden biri. Ayrıca davaların fazla uzun sürmesine de önemli etken.

HHD : Yapılan değişikliklerden birinde Genelkurmay Başkanının veya Kuvvet Komutanlarının Anayasa Mahkemesinde yargılanması kararlaştırılıyor. Bu sizce doğru bir karar mı? Genel mahkemelerde yargılanmaları daha doğru olmaz mı?

Bu o konuda boşluk vardı biliyorsunuz. O boşluk doldurulmuş oldu şimdi. Mesela ben Eşref Bitlis olayını hatırlıyorum. Şimdi Eşref Bitlis, Ankara'dan bir helikoptere bindi bir kış gününde askeri denetlemeye gidiyordu. Fakat birileri suikastle öldürdü ve kim vurduya gitti. Ben o dosyayı da okudum. Ben o helikopterin teknik yapısı ile ilgili raporları okudum. Bu helikopterin buzdan düşmesi aslında mümkün değil. İki tane buz çözücü sistem var. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden gelen raporlarda tam bir suikast olduğu apaçık ortada. Çünkü oradan biri geliyor, işaret diyor parola diyor, o da onu biliyor, bomba yerleştiriyor bir gün önce oraya. Şimdi Eşref Bitlis olayı kapatıldı. Kapatılmamalıydı. Askere bir saklı alan oluşturuluyor. Böyle bir olayda askeri olmayan bir savcının el atması lazım, el atmıyor. Askerle ilgili suçlarda veya askerin hakim olduğu suçlarda, sivillerin etkin olması gerekir. Ama şu anda bu olmuyor. Şimdi meclise çağrıldığında, şu anda Ergenekon'da yargılanan bir Paşa gelmedi ifade vermeye, Faili Meçhulleri Soruşturma Komisyonu'na. Halbuki bazı ülkeleri BBC'den izliyorsunuz CNN'den izliyorsunuz. Böyle bir şey yok dünyada, herkes yargılama mekanizmasına sormaya gider ifade verir. ABD Başkanı hatırlarsanız ifade verdi soruşturma organına. Bizde gitmiyor, oraya gidilmiyor. Bunun giderek ortadan kaldırması gerekir yani herkesin şeffaf ve hesap

verebilir olması gerekir. Özellikle elinde güç olan, güç kullananlar mutlaka hesap verebilecek ve şeffaf olabilecek. Türkiye'nin meselesi bu.

HHD : Yine bu yapılması planlanan son değişikliğe dönecek olursak HSYK'nın ve Anayasa Mahkemesi'nin yapısı ile ilgili değişiklikler sizce yeterli midir?

Yapısıyla ilgili olanlarda daha iyisi olabilir belki. Yani mesela genelde Avrupa Konseyi Avrupa Birliği ülkelerin üyeleri meclis seçiyor. Meclisin seçmesinin üstünlüğü ve önemi halka dayalı olmasıdır. O açıdan Anayasa Mahkemesi için de bunu söyleyebiliriz HSYK için de söyleyebiliriz. Meclise daha fazla yetki tanınmalıydı. 3/1 gibi... Daha önce Sayın Prof. Burhan Kuzu Hocanın da önerisi o yöneydi. Bütün dünya meclise önem veriyor. Bizdeki düşünce doğru değil. Bizde siyasallaşır korkusu var. Bu kavramlar kaygan zeminli kavramlardır. Siz kuralları koyarsınız, kurallara uymayan hesabını verir.

HHD : Toplumun bazı kesimlerinden temel hak ve özgürlüklerin referandum konusu yapılamayacağı dile getiriliyor.

Doğru. Temel hak ve özgürlükler referandum konusu olmaz, kanun konusu olmaz. Sadece kısa bir anayasa olur, burada bireyin hakları korunması lazım. Tartışılan şey üniversitede başörtüsü meselesidir. Üniversitede öğrenciler hizmet alan konumundadır. Hizmet alan için de hiçbir yerde yasak yoktur. Dünyada özellikle Paris'te tartışılan şey peçe. O da "terörist mi bu adam, kendisini gizliyor mu, sadece gözleri gözüküyor..." bu tarz şeyler. Avrupa'da genel olarak başörtüsü serbest. Dünyada genel bir yasak yok. Amerika'da hiç yok.

HHD : Son zamanlarda sık sık dile getirilen ulus devlet anlayışı anayasamıza nasıl yansımıştır? Nasıl yansımalıdır? Değişikliğin bu konuya bir cevabı var mı?

Şu andaki düzenlemelerde bu kavramlara girilmedi. 1924 Anayasası'nın bakış açısı zannediyorum bu sorunu çözer. Irkların adını tek tek yazarak bir yere gidemeyiz. 30'un üzerinde ırk var. Bir üst kavram olarak Türk vatandaşlığı kavramı vardır. Herkes vatandaşdır. Anayasal vatandaşlık diyoruz. Herkes birinci sınıftır. Ulus - devlet dediğimiz şey de giderek geliyor ve değişiyor. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, NATO gibi büyük birlikler kuruldu. Yargı bile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şeklinde bir birlik oluşturdu. Dolayısıyla bunu da nazara almak lazım.

HHD : Anayasa tartışmalarıyla birlikte kırılma noktası yaşıyoruz galiba. Değişiklikle birlikte birey odaklı bir anayasadan bahsedebilir miyiz? 1982 Anayasası özgürlük ve otorite dengesini otorite lehine nasıl bozmuştur?

1982 Anayasası otoriteyi üstün tutmuştur, devleti üstün tutmuştur ve bireyi de alt düzeyde tutmuştur. Haklar kısıtlanmıştır. Bugüne kadar 17 tane Anayasa değişikliği yapılmıştır. Buna rağmen bu değişiklikler yeterli değildir. Yeni bir anayasa yapılması lazımdır. 1982 Anayasası ruhu itibarıyla de tam bir Anayasa değildir. Tam bir anayasa yapılmalıdır. 2001 Anayasa değişikliğinde de çok çaba sarf edilmiştir.

Yargıda ilk kez değişiklik yapılıyor. Şu ana kadar yapılan değişikliklerde yargıya hiç dokunulmamıştı. Yeni yapılan değişikliklerle ilk kez dokunuluyor. Son değişikliklerin en önemlisi yargıda yapılan değişiklikler olmasıdır. Bazı çevrelerin karşı çıkması ideolojik gibi geliyor bana. Anayasa mahkemesine bu yapılan değişikliklerle üniversiteden hocalar ve avukatların da girmesi ve değişik birkaç kişinin daha girmesinde hiçbir zarar yoktur. Kamu hukuku ile siyaset bilimi iç içedir. Hakimlerin de HSYK'ya üye seçebilmesi ve seçilebilmesi de son derece olumlu bir düzenleme. Anayasa Mahkemesi değişiklikleri ile üye sayısı 11'den 17'ye çıkıyor. Öte yandan bireysel başvuru hakkına ilişkin düzenleme çok önemli. AİHM'sine giden dosyalar ülkemiz olarak çok fazla sayıdadır. Öyle ya da böyle çok fazla sayıda dosya gidiyor. Demek ki insanlar haklarını alamadığına inanıyor. Haklarını alamayan bir kişi önce Anayasa Mahkemesi'ne başvursun sonra AİHM'ne gitsin. Hazine çok fazla miktarda para ödüyor bununla ilgili bir düzenleme neticesinde artık daha az miktarlar ödeyeceğiz. Bu bir, ikincisi ise vatandaşımız hakkına kendi ülkesinde kavuşmuş olacak ve hakkını daha rahat bir şekilde alacak. Avrupa'ya kadar yorulmamış olacak. Dünyada bazı ülkeler bu anayasal şikayet yolunu sistemlerine getirdiler. Bu defa her önüne gelen dilekçe verince aşırı bir yığılma oldu. Hazırlıkları da olmayınca sıkıntı yaşadılar. Bizim diğer ülkelerden de dersler çıkararak sistemi güzel kurmamız gerekiyor. Buna ilişkin bir kanun çıkacak. Altyapısını güzel kurmak lazım. Bu konularla ilgili birim kurulur, yetkili ve ehil insanlar atanırsa Türkiye için çok iyi olur. AİHM'sinden önce Türkiye'de böyle bir birimin kurulmasına ihtiyaç vardır.

HHD : Peki hocam değişikliğin referanduma gidiyor olmasını nasıl görüyorsunuz. Referandumla ilgili bir kaç şey söyleyebilir misiniz?

Bizim halkımız genelde özgürlüklerden yana oy kullanıyor. Şu ana kadar ki referandumlarda öyle oldu. Yani olumlu olur. Kamuoyu yoklamaları %62'leri gösteriyor. Tabi o zamanki efkar-ı umumiye, kamuoyu da önemli, fakat şimdiden sonucu olumlu görüyorum.

HHD : Peki o zaman meşru değildir diyebilirler mi, 82 Anayasası %95 gibi oyla kabul edilmiş, bu değişiklikler eğer %60'la kabul edilirse meşruyet tartışması başlar mı?

O zaman çok farklıydı. Ben o zaman oy kullandım. Anayasaya red oyu verdiğimiz zaman red oyu görünüyordu. Zarf Çok şeffaftı. Red oyu atmak riskti, çok iyi hatırlıyorum. Ben o riski alarak oy attım. Bazıları korktu, red oyu veremedi. Öyle bir durum vardı. Bir de anayasanın lehine konuşmak serbest, aleyhine konuşmak yasaktı. Reklam ve propaganda konusunda Milli Güvenlik Konseyi kanun çıkardı. Tam bir askeri yönetimdi. Yani Kenan Evren gidip konuşuyordu, başka bir konuşma da yoktu. Siyasi parti liderleri o zaman cezaevindeydi. Ben hatırlıyorum, 1983'te Kenan Evren Elazığ'a geldi adliyenin önüne herkesi topladılar, orda, anayasanın ne kadar iyi bir şey olduğunu anlattı. Ben o zaman Elazığ'da avukatlık yapıyordum. Dolayısıyla 82 Anayasası'nın yapılış tarzı da demokratik değil, oylanması da, referanduma sunulması da... hiç biri demokratik değil. Şu anla mukayesesi kabil değil. Şu an oldukça demokratik. Türkiye'de çarpışan şey evrensel hukuk mu, yoksa evrensel hukuka karşıt mı olmak. Çarpışan şey bu bence. Bir evrensel hukuk var bir de himayeci hukuk var. Himayeci hukuk da antidemokratik esaslar var, onları barındırıyor. Yani bütün dünyanın, çağdaş demokratik ülkelerin esaslarını alalım mı almayalım mı, tartışılan şey bu.

HHD : Siz de avukatlık yapmışsınız, bizim derneğimiz de avukatlardan müteşekkil. Son olarak biz, avukatlara, tavsiyelerinizi alabilir miyiz?

Evet, 10 yıl kadar avukatlık yaptım. Şu anda Ankara Barosu'na kayıtlı avukatım. Aidat ödüyorum. Seçimlere gelip oy da kullanıyorum. Ama 90'dan beri avukatlık yapmıyorum. Avukatlıkla uğraşırken, yazar çizerliği bırakmayın bence . Bunlarla da uğraşın. Makale yazın, kitap yazın. Bir de şu anda Yargıtay Danıştay gibi Yüksek mahkeme içtihatlarına ulaşmak daha kolay. Sadece avukatlık yapıyorum, davalara giriyorum çıkıyorum değil de daha ötesini yapmak lazım. Mesela, Avrupa Konseyi'yle projelerde, çocuk hakları konusunda Türkiye çok bakir bir alan. En zor konularda projeler yapılması faydalıdır. Bir de değişik kesimlerle görüşün. Akademisyenler vb.gibi. Onlarla birlikte toplantılar yapın. Ankara'da olmanız büyük bir avantaj, burada birikim daha fazla. Avukat sorun çözüyor. Sorun üretmiyor. Dolayısıyla avukatlık insana sorun çözme yeteneği kazandırır. Çok değerli bir meslek, onu söylemek lazım. Hem değerini bilmek, hem de daha ötesine gitmek lazım.

HHD : Çok değerli görüşlerinizi ve zamanınızı bizimle paylaştığınız için teşekkür ediyoruz . Sizleri Derneğimize bekliyoruz.

Elbette, çok memnun olurum. Daha önce gelmiştim. Umarım en kısa zamanda yine gelirim.